

Seminar 2022

**Verslag dialoogseminar voor Israëli's en Palestijnen
5 t/m 14 september 2022, Cyprus**

Stichting COME - Communication Middle East

Maaïke Hoffer, Projectleider
Jonas Westhoek, Bestuurslid

“Meeting and friendship
is the key for the
solution.”
(Israëlische deelnemer)

Jonas Westhoek, Bestuurslid Stichting COME
Maaïke Hoffer, Projectleider Stichting COME

Oktober 2022

Steun het werk van Stichting C.O.M.E.!

Dit kunt u doen door een financiële bijdrage over te maken naar banknummer NL 04 INGB 0003733187, t.n.v. Stichting COME te Leiden. Stichting C.O.M.E. heeft een ANBI-keurmerk.

Meer informatie vindt u op de website: www.stichting-come.nl.

Voor contact of informatie over presentaties kunt u mailen naar stichtingcome@gmail.com.

Verslag Dialoogseminar Stichting COME

Inhoud

1. Inleiding	3
2. Structuur	4
3. Ontwikkelingen en aandachtspunten	7
4. Impact	8
Bijlage I: Evaluatie - Stellingen	11
Bijlage II: Evaluatie - Open vragen en antwoorden	13
Bijlage III: Programma van dag tot dag	17

1. Inleiding

‘Wat ik heb geleerd is dat we in de eerste plaats mensen zijn, dat is belangrijker dan elke vorm van nationaliteit of nationalisme’, stelt een van de deelnemers na afloop van het seminar. Het dialoogseminar vond van 5 t/m 14 september 2022 plaats in Droushia, Cyprus. Het is een bijzonder seminar omdat het voor het eerst in drie jaar weer kan plaatsvinden nadat het seminar twee keer is afgelast vanwege de coronapandemie.

Aan het seminar namen 18 deelnemers deel, 9 vrouwen en 9 mannen, verdeeld over drie *circumstantial* groepen: 8 Joods Israëliische deelnemers, 5 Palestijnen uit de Westelijke Jordaanoever (‘67 Palestijnen) en 5 Palestijnen die in Israël wonen met een Israëliisch paspoort (‘48 Palestijnen). Op een van de eerste dagen besluiten we gezamenlijk om de benaming van de groepen Palestijnen aan te passen. De ‘67 Palestijnen willen zich omschrijven als Palestijnen en de groep ‘48 Palestijnen noemt zich de rest van het seminar ‘Inside Palestinians’. In het begin is het een beetje wennen voor deelnemers en comitésleden, maar het gaat al snel goed.

Uit de evaluatieformulieren blijkt dat ruim 85% een universitaire opleiding heeft. De gemiddelde leeftijd van de deelnemers is 26. Van de deelnemers omschrijft meer dan de helft zich als ‘religieus actief’ (62%) en 38% als ‘niet actief religieus’. De meeste mensen werken (68%) of studeren (25%). De meerderheid (62%) spreekt nooit of slechts soms met mensen die behoren tot de andere groep, Palestijnen of Israëliisch. Van de deelnemers geven drie personen (18,75%) aan dat ze regelmatig met mensen uit de andere groepen spreken en drie personen ontmoeten vaak (18,75%) mensen uit de andere groep. Dat betekent dat een meerderheid voor het eerst echt langere tijd in contact is met mensen van zoals ze het zelf soms omschrijven ‘the other side’.

Seminar 2022

Het seminar wordt dit jaar voorbereid, uitgevoerd en begeleid door een comité van zes leden, waarvan drie oud-deelnemers, twee joods Israëliische comitéleden: Inbal en Ya'ir, één Palestijn: Mourad en één Inside Palestijnse: Yara. Daarnaast twee Nederlandse comitéleden: projectleider Maaïke en bestuurslid Jonas. Het seminar is in mei voorbereid met een bijeenkomst in Beit Jalla (Palestina), het samenstellen van een begeleidend comité was, na twee jaar geen seminar, een uitdaging. Ook de werving en selectie van deelnemers verloopt wat moeizamer in vergelijking met andere jaren. Tijdens de voorbereiding is de werving besproken en is het programma doorgenomen. Er zijn logistieke en praktische afspraken gemaakt met het comité. In de weken en maanden na de voorbespreking wijzigt de samenstelling van het comité en is het voor met name de Palestijnse groepen een uitdaging om voldoende deelnemers te vinden. Er zijn deelnemers die zich op een laat moment aanmelden of juist weer afmelden, waardoor er een verschil in voorbereiding bestaat tussen de deelnemers. In de weken voorafgaand aan het seminar wordt door de (nieuwe) comitéleden hard gewerkt om hun groep alsnog voldoende voor te bereiden op wat komen gaat.

Tijdens het seminar is de sfeer binnen het comité uitstekend, maar er zijn soms ook meningsverschillen die uitgesproken worden. Bijvoorbeeld over het aanspreken van laatkomers. Er kan ook onderling gelachen worden en de comitéleden vinden het fijn om ervaringen met elkaar uit te wisselen over het programma en over de omgang met deelnemers.

Het seminar is goed verlopen. De spanning voor deelnemers loopt af en toe hoog op, ook in de evaluatie geven deelnemers aan dat ze gestreste momenten beleven. De opbouw van het programma - met ook ruimte voor ontspanning en persoonlijke gesprekken naast de groep sessies - geeft wat lucht.

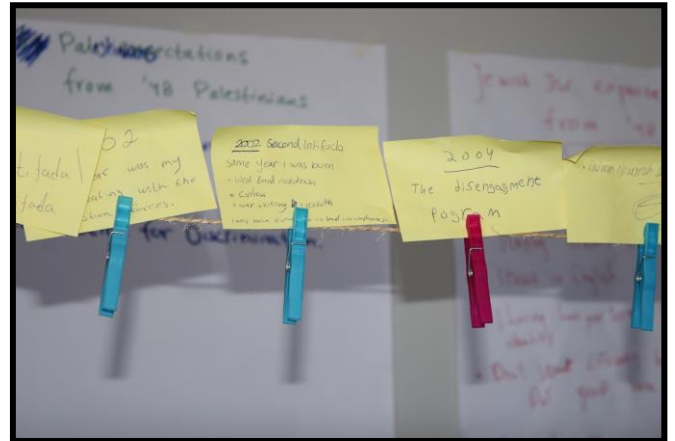
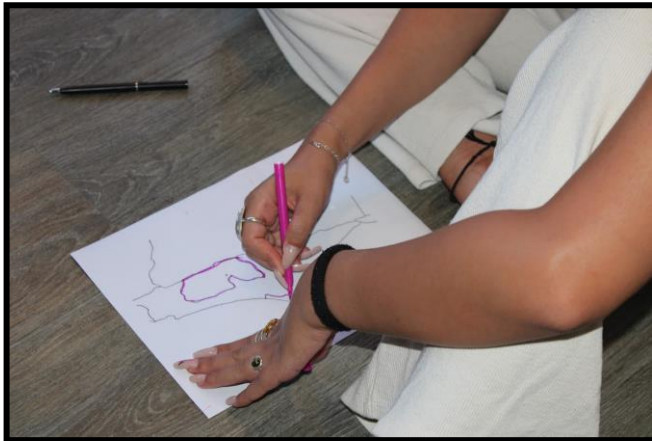
2. Structuur

De eerste twee dagen staan in het teken van persoonlijke kennismaking, met sessies als *ice breaking*, de *hike*, *expectations en listening*. De hike op de tweede ochtend loopt vanaf het hotel in Droushia naar het strand, zo'n 13 kilometer naar beneden. Tijdens de wandeling krijgen deelnemers opdrachten in duo's en in groepjes. Onderling worden al voorzichtig grapjes gemaakt over kleine maar gevoelige dingen, 'sorry this seat is occupied' grapt een van de deelnemers. Dat soort kleine grapjes helpen bij het breken van het ijs.

Na de wandeling en de ruimte voor kennismaking neemt de spanning toe. Bij het uitspreken van de verwachtingen richting elkaar en de andere groepen worden soms harde en pijnlijke dingen gezegd die overkomen als statements op de andere groepen. Er bestaat bij de deelnemers ook behoefte om te praten over het conflict na de wat luchtigere vormen van kennismaking. De deelnemers verwachten respect van elkaar en niet onder de morele ondergrens te gaan en hopen in het seminar een 'safe space' te vinden om hun gedachten te uiten.

Na de sessie *fears and trust* markeren de activiteiten *history timeline* en de *map activity* op de derde dag de overgang naar meer nationale en politieke onderwerpen. Deelnemers geven aan bang te zijn dat ze niet worden begrepen, dat ze beoordeeld worden als groep en niet als individu.

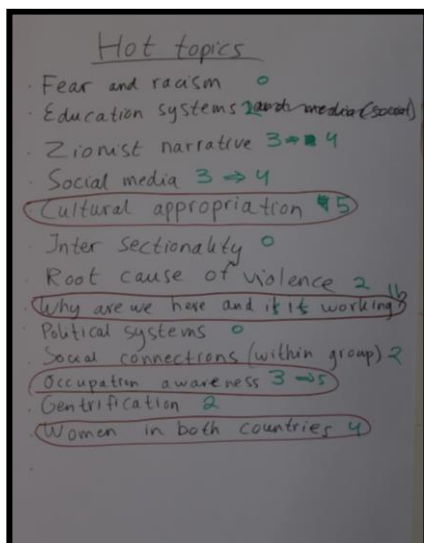

Daarna volgen dagen met diverse activiteiten waarin deelnemers hun politieke standpunten kunnen uiten en over verschillende onderwerpen met elkaar in discussie gaan. Op vrijdag wordt gestart met het voeren van groeps gesprekken. De circumstantial groepen krijgen de tijd om vragen te formuleren voor de andere groepen. Het mag geen discussie worden, maar in de groeps gesprekken krijgt iedereen de ruimte om een antwoord te formuleren op de vraag van de andere groep. Zo gaan vragen over het Palestijnse leiderschap, de moord op een bekende Palestijnse journalist (Shireen Abu Aqleh) en Israël's vragen aan de Palestijnse groep of ze bekend zijn met het Israëlische narratief en hoe het voor hen voelt wanneer ze horen dat er Joods-Israëlische burgers omkomen in het conflict. Geen gemakkelijke onderwerpen. Als de waarom vraag wordt gesteld over de dood van Abu Aqleh, zegt een van de Joods-Israëlische deelnemers: 'our silence says enough'. De oefening wordt strak geleid door de comitéleden en dat is nodig. De verleiding om met elkaar in discussie te gaan en om meer dan één vraag per keer te stellen is voor alle deelnemers groot. Deelnemers noemen het achteraf een goede oefening in luisteren naar elkaar.

Alle drie de groepen krijgen de ruimte om tijdens het seminar een film te laten zien en er vervolgens met elkaar over te praten. Voor het eerst worden de discussiegroepen ingedeeld in een aparte vrouwen- en mannen groep. Het werkt, er zijn vrouwelijke deelnemers die makkelijker praten in de groep met alleen vrouwen. Het kiezen van een film wordt erg serieus genomen, het is dé kans om een bepaald perspectief op het conflict te laten zien. Een boodschap

die via een film soms beter overkomt dan via een eigen (mondeling) verhaal. Iedere deelnemer ziet wat anders in de film en pikt er andere elementen uit om over te praten. De discussies erna zijn op het scherpst van de snede, maar er is ook empathie. Bijvoorbeeld over vernederingen bij checkpoints, maar er wordt ook gepraat over de jonge leeftijd van de soldaten die de controles uitvoeren: kun je hen wat kwalijk nemen? De deelnemers worden het niet eens en proberen onvermoeid hun eigen perspectief uit te leggen. Op bepaalde onderwerpen blijven ze lijnrecht tegenover elkaar staan, maar ze waarderen de 'effort' aan de andere kant om te blijven luisteren. Taalgebruik doet er toe: net het verkeerde woord gebruiken kan de sfeer in het gesprek totaal doen omslaan. Bijvoorbeeld wanneer een van de deelnemers de naam van Shireen Abu Aqleh kwijt is en per ongeluk een andere naam noemt.

De inhoud van de gesprekken hangt af van wat de deelnemers er zelf in leggen. In de werkvorm *Hot topics* krijgen de deelnemers de kans om zelf onderwerpen te agenderen en in kleine groepjes met elkaar te bespreken. Het onderwerp mentaal welzijn is een gedeeld probleem. In zowel de Israëlische als Palestijnse samenleving is er nog weinig bewustzijn over het onderwerp. Halverwege het seminar vindt een sessie plaats (*where are we?*) waarin deelnemers reflecteren op de eerste helft van het seminar en als groep vooruitkijken naar het tweede deel. Deelnemers maken in deze sessie even pas op de plaats. Hoe gaat het eigenlijk? Als comité willen we dat zij daarover nadenken zodat we als groep eventuele aanpassingen kunnen doen naarmate het seminar vordert.

Op de één na laatste dag voeren we een nieuwe activiteit in, op verzoek van een joods Israëlisch comitélid, *the day after tomorrow*. Hierin worden deelnemers gestimuleerd na te denken of er iets is wat zij in hun dagelijks leven willen aanpassen of organiseren, als zij 'de dag na morgen' weer thuis zijn.

Er vinden twee culturele avonden plaats, een Palestijnse en een Israëlische, waarin elke groep de andere groep kan laten kennismaken met hun cultuur. Op beide avonden wordt er fanatiek gedanst. Van beide kanten is men een beetje onzeker over hoe de bedachte activiteiten vallen

bij de andere groep. De joods Israëlische groep is achteraf een beetje teleurgesteld over de inzet van de Palestijnen. In de dagen erna komt het onderwerp af en toe nog terug in de gesprekken.

Op de laatste dag evalueren en concluderen we het seminar met de hele groep. Door middel van diverse groeps- en individuele activiteiten stimuleren we deelnemers na te denken over het proces waar ieder doorheen is gegaan en over de toekomst. Deelnemers schrijven onder andere een brief aan zichzelf die zij over een paar maanden van hun comitélid onverwachts zullen ontvangen. We vragen hen na te denken over hoe zij hopen dat ze over een paar maanden op het seminar terugkijken en over wat zij met de ervaringen tijdens het seminar zullen doen.

3. Ontwikkelingen en aandachtspunten

De groep van het seminar van 2022 was in vergelijking met andere jaren relatief klein. Zoals eerder beschreven was het vanwege corona en twee jaar geen seminar moeilijker om comitéleden én deelnemers te vinden. Dat de groep wat kleiner was had voordelen, bijvoorbeeld bij het indelen van groepen en het is overzichtelijker. Het maakt ook dat wat vocalere deelnemers een relatief grote impact hebben op het groepsgevoel onderling, maar ook tussen de groepen. In grotere groepen is dat vaak net wat meer in balans. Een belangrijke rol voor het comité is hier om aandacht te hebben voor de verschillende persoonlijkheden in de groepjes waarin soms verhitte discussies worden gevoerd.

Een echte grote crisis met een situatie waarin groepen tijdelijk genoeg van elkaar hebben vond dit jaar niet plaats. Over het algemeen was de sfeer in de totale groep goed. De groepen bleven wel gescheiden van elkaar opereren tijdens vrije tijd, koffiepauzes en tijdens de trip naar de stad Paphos. Op individueel niveau leek de behoefte hieraan wel te verschillen, sommige deelnemers hadden de indruk dat de andere groep bewust afstand hield. Verder waren er onderlinge ergernissen over deelnemers die de te laat kwamen en over de inzet van individuen.

Deelnemers gaven aan zelf de één op één gesprekken (*personal appointments*) te waarderen en er in de toekomst misschien meer te adviseren in te plannen tijdens seminars. Ook werd de veiligheid van de eigen circumstantial groep genoemd als fijne plek om even stoom uit te blazen.

Dit jaar was ook te merken dat sommige comitéleden deelnemers persoonlijk goed kenden. Dat maakte het niet altijd eenvoudig voor comitéleden om grip te krijgen op deelnemers zonder direct een vriendschap op het spel te zetten. Aan kleinere dingen was soms te merken dat de deelnemers, vanwege last minute deelname iets minder goed waren voorbereid in vergelijking met andere jaren. Eén van de Palestijnse comitéleden was op het laatste moment toegetreten tot het comité en had een pittige uitdaging om zonder zelf eerder te hebben deelgenomen haar groep voor bereiden op de activiteiten.

De deelnemers geven in hun evaluaties ook aan wat zij zien als verbeterpunten. Een van hen waardeerde de discussies met alleen mannen en vrouwen, maar denkt dat het in de toekomst beter is om het niet te doen bij de filmactiviteit.

4. Impact

Op de laatste dag vinden evaluatie en conclusie plaats. Deelnemers vullen onder andere een uitgebreid evaluatieformulier in, niet alleen met vragen over de activiteiten, maar ook met stellingen waar zij het (niet) mee eens zijn en met een tiental open vragen. Op deze manier krijgt het comité een goed beeld van de impact van het seminar, het proces waar deelnemers doorheen gegaan zijn en feedback over de activiteiten.

In de evaluatie vertellen deelnemers wat de belangrijkste lessen zijn die ze mee naar huis nemen. Het persoonlijk contact met elkaar voert de boventoon. 'The lesson I take home is that if one day there is peace it is through the people and not through governments.' Ook het zien en voelen van elkaars pijn wordt genoemd en de mogelijkheid om elkaar in de ogen te kijken en soms harde vragen te stellen, zien deelnemers als waardevol. Deelnemers zijn van plan om de ervaringen uit het seminar te delen met vrienden en familie. Bijvoorbeeld de persoonlijke verhalen die ze gehoord hebben van elkaar, of over het narratief van de andere partij.

Deze dag begint met een creatieve activiteit. In kleine groepjes vragen we deelnemers te reflecteren op het seminar, op het proces waar zij doorheen zijn gegaan als groep en dat op een creatieve manier te presenteren aan de rest van de groep. In één van de groepen leest een persoon de volgende zinnen voor, terwijl de anderen de zinnen een voor een uitbeelden.

1. The first meeting at the airport = feeling a bit weird
2. Name games = trying to get to know each other
3. Hiking = bonding and having fun
4. Expectations = tension started
5. Fear & trust = climax of tension
6. History timeline and map activity = buildup of anger and bargaining
7. Palestinian movie = sympathy
8. Paphos = separated at first and then got drunk and had fun
9. Group meeting questions = getting rid of walls and anxiousness
10. Where are we = self-reflection and learning
11. Palestinian cultural night = dabke and a little fall out
12. Israeli movie = emotional, crying, good conversation
13. In the other shoes = difficulty
14. Inside Palestinian movie = sharing pain
15. The day after tomorrow = growing together
16. Israeli cultural night = dancing
17. Today = bittersweet

Met de hele groep vindt een concluderend gesprek plaats onder leiding van de Nederlandse comitésleden. Ook doen we een *touching activity*, *speed dating* en het *web*. Hierin noemt iedereen omstebeurt iets wat hij zal achterlaten op Cyprus en iets wat zij mee wil nemen naar huis. Er vloeien wat tranen. 'I don't like to cry, but this is also part of changing and facing emotions', schrijft een van de deelnemers later.

In de evaluatie geven de deelnemers nog aan wat voor een impact dit soort seminars heeft. Ze voelden zich veilig om te praten en om een normale vriendschappelijke band op te bouwen met

Seminar 2022

andere deelnemers. 'It is a life changing seminar. It's hard to have difficult emotions about the other side, but if you know people and deal with it, all of this seminar will be an eye opener'.

Sommige deelnemers waardeerden de spanning die ontstond in activiteiten, 'I liked it that it was tensed in activities'. Daarnaast wordt ook de tijd tussen de activiteiten om te ontspannen genoemd als belangrijk onderdeel van het seminar. Het is belangrijk om samen in de pauze over andere dingen te praten.

Concluderend was het seminar succesvol, deelnemers geven in de evaluatie aan geraakt te zijn door de gesprekken over het leven van leeftijdsgenoten en het conflict. Het seminar was voor een aantal een gelegenheid om überhaupt over het conflict te praten, op een andere manier dan bijvoorbeeld met ouders en vrienden. Een paar deelnemers geven aan ook voorzichtig hoop te zien in het persoonlijke contact en de vriendschap die ze hebben gesloten. Na twee jaar corona is het goed dat het seminar weer heeft kunnen plaatsvinden. Deelnemers zijn enthousiast en willen het seminar graag ondersteunen en aanraden aan vrienden. Ook wordt deelnemers gevraagd hoe ze het seminar opvolging willen geven. Alle deelnemers blijven graag met elkaar in contact en hebben ook ideeën voor een vervolg. Er zijn ideeën voor een follow up in Israël of in de West Bank.

Jonas Westhoek
Maaïke Hoffer

Oktober 2022

Bijlage I: Evaluatie - Stellingen

Hieronder staan de stellingen die we deelnemers vragen te beoordelen ter evaluatie van hun gevoelens en ideeën. Hoeveel mensen welk antwoord hebben gegeven, is in de tabel te zien.

	I AGREE COMPLETELY	I AGREE	I AM NEUTRAL	I DISAGREE	I DISAGREE COMPLETELY	TOTAL	WEIGHTED AVERAGE
I have met people that I would/could never meet at home	81.25% 13	12.50% 2	6.25% 1	0.00% 0	0.00% 0	16	1.25
I have said ideas and feelings that I would/could never say at home	43.75% 7	12.50% 2	18.75% 3	18.75% 3	6.25% 1	16	2.31
I have said what is really important to me	56.25% 9	18.75% 3	25.00% 4	0.00% 0	0.00% 0	16	1.69
I have met people from the other side of the conflict	87.50% 14	6.25% 1	6.25% 1	0.00% 0	0.00% 0	16	1.19
I have seen and/or heard the ideas, motivations and feelings of people from the other side of the conflict, that I would/could never see/hear at home	50.00% 8	25.00% 4	6.25% 1	6.25% 1	12.50% 2	16	2.06
I have been thinking/feeling a lot about myself	43.75% 7	18.75% 3	25.00% 4	6.25% 1	6.25% 1	16	2.13
I have been thinking/feeling about the ideas, feelings or images that I have of other people	56.25% 9	37.50% 6	6.25% 1	0.00% 0	0.00% 0	16	1.50
I have been thinking/feeling about my national identity and/or about the national group that I belong to	62.50% 10	12.50% 2	12.50% 2	12.50% 2	0.00% 0	16	1.75
I have been looking at the way how other people think/feel about my national identity	31.25% 5	50.00% 8	12.50% 2	0.00% 0	6.25% 1	16	2.00
I have been thinking/feeling about my stereotypes that I have of people	50.00% 8	18.75% 3	18.75% 3	12.50% 2	0.00% 0	16	1.94
I have been testing how accurate and true my feelings/ideas/images about other people are	50.00% 8	37.50% 6	6.25% 1	6.25% 1	0.00% 0	16	1.69
I have been thinking/feeling about my relationships with other people from other groups	50.00% 8	25.00% 4	25.00% 4	0.00% 0	0.00% 0	16	1.75
I have been thinking/feeling about how I am a victim of the conflict	31.25% 5	43.75% 7	18.75% 3	0.00% 0	6.25% 1	16	2.06
I have been thinking/feeling about how I am responsible in the conflict	25.00% 4	43.75% 7	12.50% 2	18.75% 3	0.00% 0	16	2.25
I have been thinking about what I could do or change in the conflict	56.25% 9	31.25% 5	6.25% 1	6.25% 1	0.00% 0	16	1.63
I have been thinking about how I can change my daily life at home	18.75% 3	50.00% 8	12.50% 2	18.75% 3	0.00% 0	16	2.31
I have been thinking about how	62.50%	31.25%	6.25%	0.00%	0.00%		

Seminar 2022

	I AGREE COMPLETELY	I AGREE	I AM NEUTRAL	I DISAGREE	I DISAGREE COMPLETELY	TOTAL	WEIGHTED AVERAGE
other people are victims in the conflict	10	5	1	0	0	16	1.44
I have been thinking/feeling how other people are responsible for the conflict	43.75% 7	43.75% 7	6.25% 1	6.25% 1	0.00% 0	16	1.75
I have learnt how to speak with people that I usually do not speak with at home	31.25% 5	37.50% 6	18.75% 3	6.25% 1	6.25% 1	16	2.19
I have been thinking a lot	75.00% 12	18.75% 3	6.25% 1	0.00% 0	0.00% 0	16	1.31
I have dealt with a lot of emotions	62.50% 10	31.25% 5	6.25% 1	0.00% 0	0.00% 0	16	1.44
I have been doing a lot	25.00% 4	37.50% 6	31.25% 5	6.25% 1	0.00% 0	16	2.19
I was very motivated	18.75% 3	50.00% 8	25.00% 4	6.25% 1	0.00% 0	16	2.19
I felt part of the whole group (Israeli's and Palestinians)	31.25% 5	31.25% 5	25.00% 4	6.25% 1	6.25% 1	16	2.25
I felt part of my own circumstantial group	50.00% 8	25.00% 4	25.00% 4	0.00% 0	0.00% 0	16	1.75
I felt relaxed	12.50% 2	37.50% 6	31.25% 5	6.25% 1	12.50% 2	16	2.69
I listened to other people	75.00% 12	6.25% 1	12.50% 2	6.25% 1	0.00% 0	16	1.50
I said what is important to me	37.50% 6	31.25% 5	12.50% 2	18.75% 3	0.00% 0	16	2.13
I learned new facts about the conflict	25.00% 4	37.50% 6	18.75% 3	18.75% 3	0.00% 0	16	2.31
I learned why there is a conflict	12.50% 2	25.00% 4	31.25% 5	12.50% 2	18.75% 3	16	3.00
I have changed my ideas, feelings and/or images of other people	25.00% 4	18.75% 3	37.50% 6	18.75% 3	0.00% 0	16	2.50
I see now that I have many stereotypes of other people	18.75% 3	25.00% 4	18.75% 3	18.75% 3	18.75% 3	16	2.94
I feel less scared now about the conflict	6.25% 1	12.50% 2	25.00% 4	25.00% 4	31.25% 5	16	3.63
I feel less scared now to meet people from other national groups	18.75% 3	31.25% 5	18.75% 3	18.75% 3	12.50% 2	16	2.75
More than before the seminar, I can see now that people from other national groups are also human beings with emotions, pains and motivations	37.50% 6	25.00% 4	18.75% 3	12.50% 2	6.25% 1	16	2.25
I have changed how I think/feel about my own group	18.75% 3	12.50% 2	37.50% 6	25.00% 4	6.25% 1	16	2.88
I have changed how I think/feel about the other groups	25.00% 4	25.00% 4	37.50% 6	12.50% 2	0.00% 0	16	2.38
I want to change how I live	12.50%	50.00%	37.50%	0.00%	0.00%		

Bijlage II: Evaluatie - Open vragen en antwoorden

Hieronder volgt een overzicht van antwoorden die deelnemers hebben gegeven op een aantal open vragen uit het evaluatieformulier.

Wat zijn de belangrijkste ervaringen of lessen die je mee naar huis zal nemen?

- To try to listen to everyone, even people who you see as enemies, maybe they have something useful.
- The personal appointments and the fun we made together with the other side.
- I learned to acknowledge my feelings and suffering in this seminar.
- The depth of the pain and suffering of the Palestinians.
- There is too many different points of view of the problematic situation and fighting is not the way to end it.
- To think about how other people are suffering as much as we suffer on the other side.
- That no matter what stands behind it, I never will justify violence.
- That the Palestinian case is as humane as ever and that I should always talk about it even if the other side doesn't feel comfortable about the facts.
- The only lesson I take home is that if one day there is peace between Israel and Palestine it is through the people themselves and not through governments.
- I want to look to other people like human people.
- Try to be a listener to the other side.
- The checkpoints and the effect of the wall about the second side. Thanks to the private stories and the inside Palestinians movie.
- The complex life and identity of Palestinians living inside Israel.
- Personal meeting with people from the other side.
- The main problem of the conflict is fear.
- Don't hesitate to say and talk about your opinions.
- I developed good communication skills with the other side.
- Connections between people from the two nations is possible by fact.
- We have to hear and listen to the other side to learn about them and about their thoughts.
- Being human is more important than any nationality.
- The human relations really change in 10 days.
- I should always be proud of being Palestinian and of my fellow Palestinian friends and I should never hide my nationality or make anyone try to erase it.
- Each of us has a narrative.
- Put yourself in other peoples' positions and situations.
- Not all of the Palestinians in the West Bank want to be hurt. Some of them want peace with us, maybe more people than I thought.
- The daily struggle of Palestinians living in the West Bank.
- Meeting and friendship is the key for the solutions.
- Everyone is a human being and has emotions.
- I can defend myself and set up realistic expectations from people.
- The depth of our responsibility for the miserable life and future of Palestinians.
- We have to be always relax and calm to avoid the problems in the process.

Seminar 2022

- The change starts with the individual. It is time to start changing our future. If I was in minority group it will help raising awareness.
- I met Palestinian friends and some Israeli's that I consider as really good friends and I want to try and keep that bond and friendship.
- I can be myself in the language that I want.
- Encouraging people from both sides to meet each other, no matter what conditions, hardships etc.
- Participation in the other side points is necessary, even without agreeing on the cause of pain. It is necessary to take responsibility on both sides.

Zijn jouw ideeën, gevoelens of beelden van andere mensen veranderd? Zo ja, leg uit hoe.

Een greep uit de antwoorden:

- Yes, a bit. I got more aware of the suffering in the West Bank and the problems of the inside Palestinians.
- Yes, I humanized and empathized with people more than before and felt more neutral.
- I felt more connected to my Palestinian side. For the first time I have felt that conversations about the occupation are going to a place where we are looking for solutions and not only talking for nothing.
- It has changed a little: when I came I could not accept the idea we can live together at the same land, but now I start accepting the idea of sharing.
- I feel more safe to go visit the other side now, but I also feel that I learned that there is no self-critic and responsibility taking because they see themselves as victims.
- That the other people are too close and stereotyped towards Israel and not open to other people, not open to the media, songs, cinema in a general way, only Israeli.
- Yes, we all are human people and we all want to live in peace.
- Yes, I started to feel that both parties are suffering from the conflict, even privileged Israelis. I started to look at Palestinians from the West Bank in a different way, how harsh their life is.
- Yes, I now look at Palestinians in a more complex eye, more as complex human beings.
- My thoughts didn't really change, but the meetings made me understand the people who live at the other side better.
- The idea of image has not been changed but I was surprised from the quality of the people.

Zijn jouw ideeën, gevoelens of beelden over jezelf veranderd? Zo ja, leg uit hoe.

Een greep uit de antwoorden:

- I think I am able to talk, even about sensitive topics that I hardly talk about in my life.
- Yes. I think the awareness got me to think that I have responsibility to do what I can to help the Palestinians in the West Bank.
- Yes, I feel that I can form a better political opinion with logical justification and unbiased opinion as much as possible.
- I feel that the Palestinians accepted my complex identity and who I am. It made me accept myself and forgive myself for not always being an active part in solving the conflict.
- I think that I'm much more sure of thinking about mutual life and being confident in trying to create a solution where the two nations live together.

Seminar 2022

- I thought that certain type of persons that don't care about the occupation war or about Palestine. But when I came and hear and listen to how people are suffering I start realizing that a part of all wants this to change.
- Yes, I have more trust in myself and in my thoughts. It confirmed me that this is what I want to deal with within my life.
- I am more proud than ever about my nationality and I have more courage to call things that are done by the occupation with their names.
- Yes, I can see that I have a power inside to change myself. I am talkative in my daily life, now I was a listener.
- Yes, I realize now more the perspective of the second side. By hearing personal stories and see how other lives live next to me, made me understand more of the full picture of the conflict. I understand that we should be more responsible about it.
- Yes, in general I see a more complex image about myself, as an Israeli, and Israeli Jew.
- Mainly in my ability to stand up for my opinion.

Hoe zou je jouw ervaringen in dit seminar thuis willen toepassen?

- I would like to show people that I have learned so much about the other side.
- To share the stories with my friends, relatives and neighbours.
- I would like to keep educating myself and people around me. Violence isn't the answer and we need more logical and reasonable solutions.
- I will tell my sisters to hang on their identity and if we would live 100 years of occupation they would still remember who they are.
- Trying to not just understand the Palestinian narrative but also to create and deepen the bonds between the two groups.
- To spread and tell the story to my friends.
- Now when I hear the news about an Israeli who was killed by Palestinians I will think about how Israelis feel, how they are suffering now and can relate them to the group that I met.
- To tell what I think to people.
- I want to recommend this seminar to friends.
- I want to show my parents about the other narrative.
- Trying to accept different narratives and to be more considered towards the other.
- To explain the personal stories and the effect of the second side has because of the conflict.
- I will encourage friends to go to the seminar.
- How to manage painful emotional arguments in a respectful way.

Zou je jouw vrienden of familie adviseren om aan dit seminar deel te nemen? Waarom?

Op deze vraag antwoorden alle deelnemers ja, hieronder volgt een aantal redenen die ze hebben genoemd:

- Of course, because to me this experience was eye opening and I would like to share it with my loved ones.
- Yes, it is the best seminar ever and I think it is important to every Israeli and Palestinian.
- Yes, I would, because it spreads awareness and better understanding of the situation with an unbiased program.
- Sure, it is a unique experience that you can't find in other places.

Seminar 2022

- Off course, it is once in a lifetime opportunity to meet yourself in a truly and honest way with the other side and the people from the other side of the conflict.
- It is a very important experience.
- Because anyone should see the other side from their eyes, for moments it happened here.
- Yes I think it's very important to meet Palestinians and Israelis and listen and learn things and be more educated, and most importantly educate and open the Israeli and Palestinians eyes to things they've never heard of or seen.
- Yes, this is the only way to achieve peace.
- Yes, I will recommend it, because it is important to meet face to face, to break the ice and stereotypes and to listen to each other as well.
- Important and an unique opportunity that I have ever did before, the seminar is amazing and really change people minds.
- Yes, I believe the encounter is important.
- Yes, it is our commitment for the future and for our children.

Wat is jouw persoonlijke mening over dit soort seminars? Denk je dat ze nuttig zijn?

Een aantal gegeven antwoorden:

- I felt relieved being able to talk freely and normalize friendships with the other side and learning more about the inside Palestinians.
- It is an unique experience that you can't find in other places.
- When it is been held and managed like this it is the most important connection we should make.
- It is a life changing seminar. It's hard to have difficult emotions about the other side but if you know and deal with all of this the seminar will be an eye opener.
- I liked it that it was tenses in activities.
- I think it's very important and educating.
- So intense and so important.
- Very dense, intense and also sensitive. I would give it 7 out of 10, it touched my heart.
- Important, I wish everyone will be in such a seminar.
- I believe they will lead to a better future.
- Because it creates a meeting that couldn't happen.

Hoe zouden we een vervolg kunnen geven aan het seminar, indien gewenst?

Een aantal van de antwoorden:

- You can do meetings in the West Bank or in Israel.
- Maybe another meeting in Palestine/Israel to express real emotions under occupation.
- Reunion, zoom meeting after 6 months, newsletter about participants.
- Being part of a big group, of a big family of COME alumni.
- To stay in touch and keep relations strong!
- Stay in touch with all participants, to hear and to know what is happening with the other side.
- Small discussion groups three times a year, follow us on social media, if we approve.
- A seminar back home? A shorter one I guess.
- To meet in the next year and make the solves come true.
- Make a meeting maybe once or twice a year (zoom). COME should be active in social media.
- Every 4 months a meeting of all of us (the people that want to come).

Bijlage III: Programma van dag tot dag

Programma COME-seminar 2022	
Maandag, 5 september 2022 Chairpersons: Jonas + Maaïke 15.45 Arrival in the hotel 16.00 Welcome Name activities Ice breaking Division of the rooms 19.00 Dinner 20.00 COMEeting Dinsdag, 6 september 2022: hike Chairpersons: Murad + Inbal 06.30 Breakfast 07.00 Hike 12.00 Arrival to Lara Beach Free time Time for lunch 14.00 Back to the hotel 15.45 Coffee-tea break 16.15 Expectations 17.45 Short break 18.00 Listening 19.00 Circumstantial group meeting 20.00 Dinner + COMEeting Woensdag, 7 september 2022: fears and trust Chairpersons: Yair + yara 08.00 Breakfast 09.00 Wake-up activity 09.15 Fears and trust Discussion in small groups 11.00 Coffee-tea break 11.15 History timeline + discussion 13.00 Lunch Free time 15.45 Coffee-tea break 16.15 Map activity + discussion 17.45 Small break 18.00 Personal appointments 19.00 Reflection in circumstantial groups 20.00 Dinner + COMEeting	Donderdag, 8 september 2022: film Chairpersons: Jonas + Inbal 08.00 Breakfast 09.00 Wake-up activity 09.15 Film 1 - Palestinian film 10.30 Coffee-tea break 11.00 Discussion about the film 12.15 Circumstantial group meeting 13.00 Lunch + COMEeting Free time 16.00 Departure to Pafos Free time 21.00 Taxi back to hotel 24.00 Bus back to hotel Vrijdag, 9 september 2022: group meetings Chairpersons: Yara + Murad 08.00 Breakfast 09.00 Wake-up activity 09.15 Preparation questions group meetings 11.00 Coffee-tea break 11.15 Group meeting: Pal. - Jewish Israeli 13.00 Lunch Free time 15.45 Coffee-tea break 16.15 Group meeting: inside Pal. - Jewish Israeli 18.00 Short break 18.15 Group meeting: Pal. - inside Pal. 20.00 Dinner 21.00 COMEeting Zaterdag, 10 september 2022: where are we Chairpersons: Yair + Maaïke 08.00 Breakfast 09.00 Wake-up activity 09.15 Hot topics 11.00 Coffee-tea break 11.15 Personal appointments 13.00 Lunch Free time

Seminar 2022

15.45 Coffee-tea break	15.45 Coffee-tea break
16.15 Where are we	16.15 The day after tomorrow
17.30 Preparation Palestinian cultural night Israeli circumstantial group meeting	17.30 Preparation Israeli cultural night Palestinian circumstantial group meetings
20.00 Dinner + COMEeting	20.00 Dinner + COMEeting
21.00 Palestinian cultural night	21.00 Israeli cultural night
Zondag, 11 september 2022: in the other shoes	Dinsdag, 13 september 2022: conclusions
Chairpersons: Yara + Inbal	Chairpersons: Jonas + Maaïke
08.00 Breakfast	08.00 Breakfast
09.00 Wake-up activity	09.00 Wake-up activity
09.15 Film 2 - Jewish Israeli film	09.15 Preparation of creative activity, reflecting on the seminar
10.30 Coffee-tea break	10.45 Presentation of the creative activities
11.00 Discussion about the film	11.00 Coffee-tea break
12.15 Personal appointments	11.15 Circumstantial group meeting
13.00 Lunch Free time	13.00 Lunch
15.45 Coffee-tea break	16.00 Written evaluation
16.15 In the other shoes	16.45 Oral conclusion Letter to yourself Touch somebody who.... Speed dating Web
17.45 Short break	19.30 Packing the bags / COMEeting
18.00 Hot topics	20.00 Dinner
20.00 Dinner	21.00 Farewell party
21.00 COMEeting	
Maandag, 12 september 2022: film	Woensdag, 14 september 2022: departure
Chairpersons: Yair + Murad	03.15 Departure Palestinians
08.00 Breakfast	06.30 Breakfast
09.00 Wake-up activity	07.00 Departure Inside Palestinians and Jewish Israelis
09.15 Film 3 - Inside Palestinian film	
10.45 Coffee-tea break	
11.15 Discussion about the film	
12.30 Yes/No activity	
13.00 Lunch Free time	